

На сучасному етапі постали нові завдання, вирішення яких принципово важливе. Серед них – вивчення й укріплення зв'язку музично-виконавської терміносистеми з іншими галузевими системами термінів, що буде сприяти їхньому упорядкуванню й уніфікації (настільки, наскільки це можливе у сфері музичного виконавства); створення ієрархічної системи елементів виконавської термінології; виявлення домінувальних і підпорядкованих їм термінів.

Джерела та література

1. Булик-Верхола С. Омонімія і полісемія в українській музичній термінології / С. Булик-Верхола // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка». № 490. Проблеми української термінології. – Львів, 2003. – С.142–145.
2. Панько Т. Українське термінознавство : підручник / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів. : Світ, 1994. – 216 с.
3. Словник іншомовних слів / [за ред. Л. Пустовіт]. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
4. Словник іншомовних слів / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Рад. шк., 1985. – 966 с.
5. Словник української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980. – Т. 1 – XI.
6. Юцевич Ю. Словник музичних термінів / Ю. Юцевич. К. : Музична Україна, 1971. – 142 с.

Степанова Ольга. Структурно-семантичний аналіз музикальної термінології виконавського мистецтва. В статті досліджується процес формування і розвитку музикальної термінології виконавського мистецтва, характеризується специфіка музикальної терміносистеми, освітаються нові поняття музикального мистецтва ХХ–ХХІ ст. (нові виконавські терміни). Аналізується тематична класифікація, називаються мовні-джерела поповнення музикальної терміносистеми, освітаються етапи формування і шляхи адаптації цих термінів в українській мові, виділені моделі національної музикальної термінології, розглянуті системні відносини цих термінів на рівні полісемії і синонімії, визначаються структура і статус їх відносин до частини мови, випадки їх зміни у окремих термінах – міжмовних корелятивів, наведені основні завдання упорядкування і уніфікації термінів виконавського мистецтва на сучасному етапі.

Ключові слова: термін, терміносистема, словесні музикальні терміни (темпові, динамічні, артикуляційні, експресивні), графічні музикальні терміни.

Stepanova Olga. Structural-Semantic Analysis of the Musical Terminology of the Performance. This article investigates the of formation and development of musical terminology of performance. It characterizes the specific character of musical terminosistemy, and highlights the new concepts of musical skill XX–XXI st. (new performer terms). Subject classifications are analysed along with the languages used to complete the musical terminology. It highlights the stages of formation and the manner of adaptation of these terms in the Ukrainian language. Models of domestic musical terminology are isolated, and the system relations of these terms at the level of polysemy and synonymy are examined, determining the structure and status of their relationship to speech and the cases of its change in various terms – interlanguage correlate. The basis tasks of ordering and unification of the terms of current executive skill are traced.

Key words: term, terminosistema, verbal musical terms (tempo, dynamic, articulatory, expressive), graphic musical terms.

Стаття надійшла до редколегії
15.05.2013 р.

УДК 17(09)18(075.8)

Ірина Фаріон

Нові підходи в дослідженні історії статусу української мови (XIV–XVII ст.)

Історія статусу української мови в XIV–XVII ст. – малодосліджена й аналізована проблема. Це зумовлено не лише колоніальним статусом України в зазначений період, але й вивченням історії мови зазвичай у контексті її внутрішньої структури, себто крізь призму фонетичних і лексико-граматичних категорій. Натомість ми пропонуємо розглянути історію статусу української (руської) мови в соціолінгвістичному контексті, а саме проаналізувати статус мови крізь призму зв'язку мови й суспільства, мови й свідомості, мови й особистості. Особливу увагу зосереджуємо на кореляції статусу мови та мовної свідомості і мовної осо-

бистості, а також кореляції статусу мови та мовно-етнічної (національної) свідомості з виокремленням основних понять *мовно-етнічної незбіжності, часткової мовно-етнічної збіжності і повної мовно-етнічної (національної) збіжності*. Такий підхід уможливило реконструювати мовну свідомість минулого як першорядну передумову мовного статусу.

Ключові слова: статус української (руської) мови, історична соціолінгвістика, діяхронія, мовно-етнічна (національна) свідомість, мовна особистість.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Пропонуємо розглянути історію української мови у період XIV–XVII ст. через посередництво стрижневих категорій, що досі лише побіжно фігурували в дослідженні мовно-історичних процесів. Ідеться про соціолінгвістичний контекст проблеми: **статус мови** крізь призму зв'язку мови й суспільства, мови й свідомості, мови й особистості в діяхронії. Такий розріз проблеми уможливило простеження процесів так званої внутрішньої історії, що є основною, хоч і прихованою пружиною діяхронного шляху нашої мови. Обраний історичний відрізок має свою лінгвістично-соціальну мотивацію, названу періодизацією історії української мови, над якою розмірковувала низка видатних учених. Якщо в дусі радянської науки Федір Медведєв період від XIV до XVIII ст. вважав мовами російської, української і білоруської народностей [15, с. 54], вишівський підручник з історичної граматики трактував цей період як «*давня українська мова (XIV–XVIII ст.)*» [6, с. 46], то Юрій Шевельов виокремлює середньоукраїнський період: ранній (від XV ст. до середини XVI ст.) і середньоукраїнський (від середини XVI ст. до раннього XVIII ст.), натомість XIV ст. долучено до староукраїнського періоду [24, с. 54–55]. Учений зауважує на соціолінгвістичній зумовленості такої періодизації: «*Зміни в характері писемних джерел цілком природно залежали від культурних, політичних і суспільних чинників (віровизнання мовців і його еволюція, співіснування і боротьба ідеологій, політичні тенденції, загальна структура суспільства й насамперед статус освічених верств тощо)*. Отже, застосована тут періодизація так чи так є уґрунтована в соціально-історичних процесах» [24, с. 55]. Василь Німчук період XIV/XV – кінець XVII ст. називає часом середньоукраїнської мови, тоді як пізня середньоукраїнська мова – це друга половина XVI ст. – кінець XVII ст., а новоукраїнська мова датується від кінця XVII ст. [17, с. 12]. Позаяк в основі нашого дослідження – статус руської мови крізь призму мовної свідомості носіїв руської мови та мовно-етнічної свідомості, то, взоруючись на історичні обставини розпаду Київської держави в XIII ст. і завершення так званого давньоруського періоду (XI–XIII ст.), окреслюємо межі дослідження від XIV до кінця XVII ст., почасти з першим десятиліттям XVIII ст. як вигасанням мазепинської еліти та поглиненням України експансією царя Петра.

1. Кореляція суспільного статусу мови та мовної свідомості і мовної особистості.

Центром історичних соціолінгвістичних досліджень, на нашу думку, є **статус мови** як найповніший, сконцентрований вияв навзаєм залежних між собою мови і суспільства, а відтак вивершення мови у впливі на суспільство. Термін **статус мови** в історичному контексті трактуємо як правове становище мови в суспільстві, визначене законом, функціями мови в суспільстві, ставленням до неї її носіїв та їхньою мовною свідомістю [14, с. 23]. Отже, осягнення поняття **статусу мови** викладає перед дослідником цілий ланцюг проблем позамовного характеру – від суспільно-політичних, суспільно-психологічних до ідейно-філософських, часто названих «*духом часу*». Окреслені хронологічні межі перебування українців у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої (XIV–XVII ст.) можна вважати суцільним духовно-політичним феєрверком, розлитим поміж Відродженням, Реформацією, Контрреформацією та Бароко і неспинними шляхетськими і козацькими змаганнями за «*права та вольності*». Це отримало свої знакові вияви в актуалізації зрозумілої мови, названої *проста руська мова*, у мовній ієрархичності, полілінгвізмі і строкатості самої *простої* (руської) мови. Маємо за мету дослідити статус руської мови крізь психолінгвістичне поняття *мовної свідомості*.

Термін **мовна свідомість** трактуємо як сукупність культурно і соціально зумовлених настанов щодо мови, які відображають колективні ціннісні орієнтації (знання, почуття, оцінки) [25, с. 145; 19, с. 13]. Зазначений термін має свою історію дослідження та використання від праць Вільгельма фон Гумбольдта в контексті специфіки кожної мови до сучасного різнотлумачення, що всебічно викладено в дослідженні Лідії Гнатюк [4, с. 7–17]. Серед українських істориків мови пальму першості в трактуванні цього поняття віддаємо Павлові Житецькому, який, досліджуючи «*книжну українську мову в*

XVII ст.» у соціолінгвістичному контексті, подекуди вживає термін *свідомість*: «Та не такі були умови суспільного життя, щоб ця думка (йдеться про вживання зрозумілої, народної мови в духовній літературі – авт.) без вагань і сумнівів могла ввійти в свідомість українських грамотних людей» [7, с. 21]. Свідомість мотивувала виникнення нових термінів: «Треба було так чи інакше погодити розумові інтереси тих і інших, а для цього потрібно було створити щось середнє між мовою слов'янською і народною. Свідомість цієї потреби виявилася в особливій термінології для назви народу руського, країни руської, мови руської» [7, с. 24]. Обґрунтування Сильвестра Косова щодо вивчення латинської мови, аби «Русь нашу не називали дурною Руссю», мовознавець називає «голосом зміцнілої національної самосвідомості» [7, с. 27], а чужомовну систему освіти в Києво-Могилянській колегії трактує не як «підрив місцевих засад життя, а для розвитку народної самосвідомості в середовищі тих людей, які, за браком місцевої освіченості, захоплювались інонародною – польською» [7, с. 29].

Мовну свідомість сприймаємо як передумову формування суспільного статусу, а відтак його основний ментальний стрижень. Вона існує у двох формах – колективній та індивідуальній. Якщо індивідуальна мовна свідомість формується переважно під впливом мовних знань, світогляду й особистого досвіду, то колективна – зумовлена культурними традиціями, панівними ідеологічними і ціннісними орієнтаціями [19, с. 15]. Колективна **мовна свідомість** урядово-шляхетської та духовно-освітньої еліти прокладатиме шляхи розвитку і малюватиме спектр функцій руської мови та руської ідентичності, попри панівну на той час конфесійну ідентичність, проте фундаментально захитану Берестейською унією 1596 року. Індивідуальна мовна свідомість притаманна знаковим особистостям доби (Станіслав Оріховський, Іпатій Потій, Іван Вишенський, Мелетій Смотрицький, Петро Могила), що не лише фокусували в собі характерні мовні знання та мовно-оцінні судження, але силою свого авторитету впливали на мовний розвиток і мовний статус. У цьому сенсі **мовна свідомість** корелюється з поняттям **мовної особистості** як родове поняття з видовим, становлячи стрижень мовної особистості. Поняття **мовної особистості** трактуємо як мовне фокусування і мовний вияв суспільно-політичних процесів, ідейно-філософських орієнтацій та індивідуальних прагнень у суспільно-заангажованому індивідумі. Інакше, мовна особистість – це мовний фокус світогляду епохи. Приймаємо думку Юрія Караулова про те, що структуру мовної особистості складають три рівні: вербально-семантичний, або *лексикон* особистості; лінгво-когнітивний, втілений у системі знань особистості про світ; мотиваційний, себто рівень діяльнісно-комунікаційних потреб, що відображає так звані «*прагматикон особистості*» – систему її цілей, мотивів, настанов та прагнень, який є найвищим і визначальним рівнем мовної особистості [9, с. 37, 238].

Мовна свідомість є **виявом рефлексій** над мовою, роздумів, сповнених суперечностей і мимовільного чи вольового аналізу свого психолінгвістичного стану. Галина Яворська пропонує поняття «*дії мовної свідомості*», що виявляється в «*поверхневому*» рівні як системі поглядів на мову певного часу і певної спільноти та «*глибинному*» рівні, втіленому через мовну поведінку, зокрема в мовному виборі [25, с. 143].

Умовою вивчення суспільного статусу української мови в діахронії є **реконструкція мовної свідомості**, що полягає в засадничих та практичних вимірах. Засадничим виміром є суспільно-історичний психолінгвістичний підхід, що полягає у вивченні суспільного та індивідуального менталітету аналізованої доби, себто прочитання її зсередини доби Відродження–Бароко без ураження «*вірусом сучасності*». До практичних вимірів належать передусім історичні різностильові та різножанрові документи, аналіз еволюції мовної ієрархічності, мотивація вибору мовного коду та мовної норми.

2. Кореляція суспільного статусу мови та мовно-етнічної (національної) свідомості.

У XIV–XVII ст., залежно від конкретних історичних обставин та ідейних тенденцій, особливе місце посідає з'ясування кореляції *мовної* та *етнічної свідомості* й наповнення терміна **мовно-етнічна свідомість**. Термін **етнос** трактуємо як історичну спільність людей, об'єднаних мовою, відрізняючись від інших культурою, власним менталітетом, усвідомленням єдності свого походження та культурної відмінності від інших спільностей, тобто етнічною самосвідомістю, вираженою в самоназві [12, с. 17–18], якими є неперервні й найпоширеніші самоназви *русини*, *русь* і похідний лінгвономен *руська мова*. На думку теоретика націоналізму Ентоні Сміта, «*колективні назви мають важливе значення для етнічного і національного самовизначення, тож брак зареєстрованої в документах власної назви може свідчити про брак чуття спільної етнічної належності, вже*

не кажучи про національне існування» [22, с. 58]. В етнічній (само)свідомості визначають два рівні: нижній, що утворюється з етнічного підсвідомого, і верхній, що формується етнічною інтелігенцією на основі першого, нижнього рівня, після чого етнічна самосвідомість набуває стійкості і самодостатності [3, с. 18].

Якою є роль рідної мови у процесах етнічного самоусвідомлення? Позаяк грецька лексема *ethnos* означає «громада, плем'я, народ» [ЕСУМ 2, с. 173], то взаємозумовленість понять *етносу* та *мови* самоочевидна, що промовисто окреслив Василь Німчук: «Мовна свідомість моделює етнічну й навпаки – етнічне самоусвідомлення зумовлює самоусвідомлення своєї мови як окремої. Тому можна твердити, що конкретна етнічна мова, мова певного народу має такий же вік як його етнічна самосвідомість» [16, с. 4]. Зasadничість поняття *самосвідомості* в етнічній належності обґрунтоване й тим, що мови з найменшими відмінностями – це різні мови, якщо їхні носії усвідомлюють себе різними народами, і, навпаки, віддалені діалекти є однією мовою, якщо мовці не перестають себе усвідомлювати одним народом [2, с. 229].

Питання розуміння мови як провідної ознаки етносу сягає праць Вільгельма Гумбольдта, Геймана Штайнталя, Олександра Потебні, Леона Вайсгербера та ін. [14, с. 17–18]. Проте суспільна реальність досліджуваного періоду набагато складніша за просте ототожнення тих понять. Аналізований матеріал засвідчує щонайменше три вияви мовно-етнічної свідомості в умовах бездержавності: *мовноетнічна незбіжність* (коли етнічне усвідомлення себе *русином* не передбачає публічного використання української мови), *часткова мовно-етнічна збіжність* (коли етнічне усвідомлення себе *русином* зумовлює часткове використання української мови в публічній сфері) і *повна мовно-етнічна збіжність*, де етнічність і мовний код збігаються, що є рідкісним явищем на ту пору і його можна трактувати як високий рівень мовно-етнічної, чи національної свідомості. Такий, звісно, за сучасними мірками, розбалансований стан мовно-етнічної свідомості зумовлений не лише «духом часу», але й націленістю корінних еліт передусім на релігійний вимір суспільства. Натомість «вибір мови», зрозумілої, народної, «видається поступовим, неусвідомленим, прагматичним, щоб не сказати довільним кроком», на відміну, скажімо, від свідомої мовної політики ХІХ ст. [1, с. 63]. Зазначений період уважають часом династичних держав, конфесійних спільнот, універсалістсько-мовних моделей трактування світу, зокрема крізь призму латини, грецької чи церковнослов'янської мов. Проте саме в лоні цього часу (передусім на зламі ХVІ–ХVІІ ст.) викристалізуються окремі мовно-етнічні (національні) спільноти з окремою мовноетнічною свідомістю, себто *збіжною мовно-етнічною свідомістю*, що стануть передвісниками творення модерних націй. Основна ідейно-політична ідеологема українського простору того часу звучить як *gente Ruthenus, natione Polonus* – «народу українського, держави польської» або «племени українського, нації польської» [11, с. 331, 347] чи «руського роду, польської нації» [23, с. 72] – так званий подвійний стандарт самоідентифікації за етнічним походженням і державною належністю. Звідси і розбалансований характер мовно-етнічної свідомості, що, зрештою, вилилось у заповільнений спосіб формування української нації та державності, на відміну від польської чи чеської та західноєвропейських мовно-етнічних (національних) спільнот і, відповідно, zagrożений суспільний статус руської мови, юридично втрачений 1696 року.

Водночас саме на досліджуваний період припадає суб'єктивно-ціннісне вживання терміносполуки *природжений язык* у соціальному контексті обстоювання свого права на вживання *рідної мови* в полілінгвальному середовищі. Отже, рідна мова – це поняття психологічне й соціальне одночасно, що засвідчує зв'язок людини з її власним родом (родиною), а через нього – з етносом. Звідси таку мову можна називати *етномовою* [2, с. 45–46]. Вмотивований на ту пору та об'єктивний аспект виявлення *рідної мови*, якою особа може найповніше самовиразитися, найточніше передати свої думки і всебічно виявити себе в слові [13, с. 133], як це, до прикладу, польськомовні та церковнослов'янськомовні тексти знакових українців аналізованої доби.

Загальноприйнятий і стереотипний погляд на кореляцію між *етносом* та *нацією* полягає начебто у неприпустимості на сучасному етапі гуманітарних студій змішувати їх та ототожнювати, позаяк, по-перше, нація як спільнота належить до витвору модерного часу; по-друге, якщо розуміти під нацією етнічну спільноту, то це лише стадійно найпізніша форма етносу. Отож поняття *нації* і *національного* щодо поняття *етносу* та *етнічного* корелюються як вужче поняття до ширшого [3, с. 11; 10, с. 38–41]. Такий погляд поширений і серед європейських, американських та канадських істориків, загальним виразником яких став Андреас Кеппелер у нещодавно виданому збірнику, основна ідея

якого заперечити «примордіальні, есенціалістські підходи» у студіюванні націй, себто існування української нації в добу середньовічної Русі, а то й глибше [8, с. 15, 23].

Проте свою силу аргументів має інше трактування *етносу–нації* (в основі з мовою) не як соціально-економічних, а етнічно-політичних категорій, не як процесу стадіального домодерного чи модерного розвитку, а як неперервного руху – себто примордіалістський погляд на формування нації. Серед найвідоміших прихильників і пропагаторів тієї теорії переважно англійські історики та політологи Г'ю Сетон-Вотсон, Ентоні Сміт, Джон Армстронг, Кляус Цернак, Едріян Гейстингз. Примордіялісти сповідували переконання про давнє (середньовічне) формування української нації, синтез різних етапів її розвитку і вирішальний вплив мовних та етнічних кордонів (зони поширення української мови та переважання етнічно-українського населення) і вирішальний вплив цього на формування держави [18, с. 41]. Дослідження нашої мовної історії як мовної свідомості і мовного статусу сповна підтверджує цю тезу і подає додаткові аргументи.

З огляду на теорію націоналізму британського медієвіста Едріана Гейстингза, існує три великих стадії розвитку європейських національних ідентичностей. Перша з них тривала від V до XV ст., «коли існувала велика кількість локальних етнічних належностей, багато з яких були вельми нестабільні». Від XV ст., з настанням другої стадії, завдяки розвитку літератури простонародною мовою та великих держав, зменшилася строкатість і мінливість етнічної карти. Третя стадія становлення націй розпочинається наприкінці XVIII ст. з крахом Французької монархії. Зауважимо і на окремій ролі церкви, що була на ту пору ідейним монополістом, проте саме вона в західноєвропейських країнах через реформаційний рух спричинилася до «розвитку націоналізму», використовуючи в духовній літературі народні мови, що складно однозначно сказати про дії, зокрема, Української православної церкви [26, с. 114–119; 21, с. 90, 92]. На думку прихильників цієї теорії, джерела нації не слід шукати ні в планах світської інтелігенції, ні в інтересах буржуазії, а в «глибоких культурних ресурсах» мови, етнічної належності й релігії [21, с. 92]. У контексті поняття *національної свідомості* в передмодерний час розгортає свої судження американський учений Бенедикт Андерсон, зауважуючи, що «друковані мови заклали підґрунтя національної свідомості», образно називаючи цей процес «ембріоном національно уявленої спільноти» [1, с. 65]. Натомість канадський дослідник Франк Е. Сисин, покликаючись на праці видатних українських істориків Михайла Грушевського і В'ячеслава Липинського, відтак Ярослава Дашкевича та Ярослава Ісаєвича, а також сучасних дослідників-медієвістів Ореста Субтельного, Зенона Когута, Терези Хинчевської-Геннель, Сергія Плохія, Девіда Фрика, Матієса Ніндорфа, Бориса Гудзяка та ін. і власні дослідження, робить висновок, що українське націєтворення розпочалося наприкінці XVI–XVII ст., ставлячи під сумнів сучасний поділ на модерну (від часів американської та французької революцій) і домодерну нації [20, с. 81, 84–85], а отже, і кристалізацію понять *етнічна й національна свідомість*.

Серед видатних українських мислителів та істориків тяглість стереотипного ланцюжка *етнос–народ–народність–національність–нація* спростовує Ярослав Дашкевич, заступаючи цей ланцюжок тріадою *плем'я–народ*, або *етнос–нація* з відповідними рівнями свідомості. Вчений заперечує зведення свідомості на межі XVI–XVII ст. тільки до етнічної, а зауважує на її кореляції: «...при наявності національної свідомості етнічна свідомість – це її органічна складова частина, фундамент, на якому виростає національна свідомість» [5, с. 67]. Відтак у «лавиноподібній» національній свідомості на зламі XVI–XVII ст. Ярослав Дашкевич убаचाє різні рівні свідомості: нижчий, **етнічний**, виявлений у поширенні самоназви «*руський народ*»; протиставність іншим народам – ляхам, москалям, жидам, туркам, татарам; усвідомлення спадкового чинника «*руської крові*» (зокрема Мелетій Смотрицький); усвідомлення кордонів зі степом, Московією, Польщею та Угорщиною, Молдовою та Білоруссю. Вищий, **ідеологічний** рівень національної свідомості втілений через боротьбу за національні права (української шляхти, духівництва, міщанства за рівноправність із поляками та ін.); боротьбу за історичні традиції тяглості нації від часів Русі; боротьбу за права української мови; засудження зради як викристалізованого поняття «*національного ренегатства*»; національну суть релігійних конфліктів із протиставленням русинів – полякам; національне мотивування козацьких повстань – і, зрештою, створення держави Запорозька Січ [5, с. 72–73]. Найважливіший методологічний прийом, на якому наголошує історик, – не переносити засобів сучасної етносоціології та етнопсихології на минулі століття, а також методики і критеріїв західноєвропейської науки на українські реалії [5, с. 67].

Серед сучасних закордонних і українських досліджень масового поширення набув термін *ідентичність*, що пов'язаний не лише з поняттями етносу та нації. На відміну від грецького та латинського походження термінів *етносу–нації*, він сягає англійської мови, де *identity* – це «однаковість, тотожність, рівнозначність», що, як бачимо, етимологічно не вказує на генетичне коріння, проте акцентує на «однаковості» як можливому наслідкові спільного походження та спільності соціальної групи. Звідси і його дефініція як «сукупності специфічних рис і характеристик особи і соціальної групи, які виділяють особу або соціальну групу з кола інших людей чи груп і є для окремої особи підставою для належності себе до тієї групи» [МЕС, с. 142]. Пропонуємо використовувати цей термін у значенні неповторності української нації та мови. Зокрема, *етнічна ідентифікація* – це спосіб усвідомлення себе в суспільстві та усвідомлення її іншими за поширеною на ту пору шкалою *свій – чужий*, попри так зване, слов'янське єднання через спільнослов'янську мову. Отож пропонуємо використовувати терміни *мовно-етнічної* (чи *національної*) *свідомості* залежно від часу, предмета, умов та фактів дослідження, оперуючи основними поняттями *мовно-етнічної незбіжності, часткової мовно-етнічної збіжності і повної мовно-етнічної (національної) збіжності*, та взоруватись на погляди примордіалістів про Середньовіччя як джерело етнічно-національної ідентифікації українців.

Джерела та література

- ЕСУМ 2 – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / [за ред. О. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
- МЕС – Антонюк О. В. Малий етнополітологічний словник / О. В. Антонюк, В. І. Волобуєв, М. Ф. Головатий. – К. : [б. в.], 2005. – 288 с.
1. Андерсон Бенедикт. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – К. : Критика, 2001. – 271 с.
 2. Антошкіна Л. І. Соціолінгвістика : навч. посіб. / Л. І. Антошкіна, Г. М. Красовська, П. І. Сигеда, О. М. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 355 с.
 3. Балужок Василь. Українська етнічна спільнота: етногенез, історія, етнімія / Василь Балужок. – Біла Церква : Вид. Пшонківський О. В., 2008. – 304 с.
 4. Гнатюк Лідія. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: монографія / Л. Гнатюк. – К. : Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2010. – 446 с.
 5. Дашкевич Ярослав. Національна самосвідомість українців на зламі XVI–XVII ст. (Підсумки, джерела, методи дослідження) / Я. Дашкевич // Сучасність. – 1992. – № 3. – С. 65–74.
 6. Історична граматики української мови: підручник / О. П. Безпалько та ін. – [2-ге вид. випр.]. – К. : Радянська школа, 1962. – 510 с.
 7. Житецький П. Г. Нарис літературної історії української мови XVII ст. : Вибрані праці. Філологія / П. Г. Житецький. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 19–139.
 8. Каппелер Андреас. Громадянська чи етнічна нація. Зауваги з теорії та історіографії / А. Каппелер // Україна. Процеси націотворення: пер. з нім. / [упоряд. А. Каппелер]. – К. : К.І.С., 2011. – С. 13–28.
 9. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. ; [отв. ред. Д. Н. Шмелев] – М. : Наука, 1987. – 263 с.
 10. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: монографія / Г. В. Касьянов. – К. : Либідь, 1999. – 352 с.
 11. Литвинов Володимир. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV–XVII ст. / В. Литвинов. – К. : Видав-во Соломії Павличко «Основи», 2000. – 472 с.
 12. Макарчук С. А. Етнічна історія України : навч. посіб. / С. А. Макарчук. – К. : Знання, 2008. – 471 с.
 13. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [редкол. : Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – К. : Довіра; Генеза, 1996. – 942 с.
 14. Мацюк Г. Прикладна соціолінгвістика. Питання мовної політики : навч. посіб. / Г. Мацюк. – Львів : Видав. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 212 с. – (Сер. : «Мова і соціум» ; вип. 2).
 15. Медведєв Ф. П. Історична граматики української мови: короткий нарис / Ф. П. Медведєв. – Х. : Вид-во Харк. ун-ту, 1955. – Ч. 1. – 215 с.
 16. Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1997. – № 6. – С. 3–14.
 17. Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1998. – № 1. – С. 3–12.
 18. Портнов А. Сучасна історіографія українського націотворення: кілька спостережень / А. Портнов // Україна. Процеси націотворення: пер. з нім. / [упор. Андреас Каппелер]. – К. : К.І.С., 2011. – С. 39–47.
 19. Селігей П. Мовна свідомість: структура, типологія, виховання / П. Селігей. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 118 с.

20. Сисин Е. Франк. Українське націотворення за ранньомодерної доби: нові результати досліджень / Франк Е. Сисин. // Україна. Процеси націотворення: пер. з нім. / [упоряд. А. Каппелер]. – К. : К.І.С., 2011. – С. 81–94.
21. Сміт Д. Ентоні. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Ентоні Д. Сміт ; пер. Романа Фещенка. – К. : Вид-во «К.І.С.», 2004. – 168 с.
22. Сміт Д. Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Е. Д. Сміт. ; пер. Петра Тарашука. – К. : Темпора, 2010. – 312 с.
23. Смолій Валерій. Політична система українського суспільства у роки національної революції XVII ст. / В. Смолій, В. Степанков. – К. : Інститут історії України НАН України, 2008. – 120 с.
24. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Ю. Шевельов ; пер. з англ. Сергія Вакуленка, Андрія Даниленка]. – Х. : Акта, 2002. – 1054 с.
25. Яворська Г. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / Г. Яворська. – К. ; [б. в.], 2000. – 288 с.
26. Hastings A. The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism / A. Hastings. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997.

Фарион Ирина. Новые подходы в исследовании истории статуса украинского языка (XIV–XVII вв.). История статуса украинского языка в XIV–XVII вв. – малоизвестная проблема. Это обусловлено не только колониальным статусом Украины в указанный период, но и изучением истории языка обычно в контексте ее внутренней структуры, то есть через призму фонетических и лексико-грамматических категорий. Вместо этого мы предлагаем рассмотреть историю статуса украинского (русского) языка в социолингвистическом контексте, а именно проанализировать статус языка сквозь призму связи языка и общества, языка и сознания, языка и личности в диахронии. Особое внимание сосредотачиваем на корреляции статуса языка и языкового сознания и языковой личности, а также корреляции статуса языка и культурно-этнического (национального) сознания с выделением основных понятий культурно-этнического несовпадения, частичного языково-этнического совпадения и полного языково-этнического (национального) совпадения. Такой подход позволяет реконструировать языковое сознание прошлого как первостепенную предпосылку языкового статуса.

Ключевые слова: статус украинского (русского) языка, историческая социолингвистика, диахрония, языковая личность, языковое сознание, культурно-этническое (национальное) сознание.

Farion Iryna. New Approaches in the Research of the History of Ukrainian Language Status (XIV–XVII Centuries). History of Ukrainian language status in XIV–XVII centuries is a little known issue. The reason for this is not only colonial status of Ukraine in the indicated period, but study of the language history in the context of its inner structure, that is through the prism of phonetic and lexico-grammatical categories. However we suggest considering the history of the Ukrainian (Rus'ka) language status in the sociolinguistic status, especially analyzing the language status in the light of the connection of language and society, language and consciousness, language and personality in the diachrony. We focus the particular attention on the correlation of the language status and language consciousness and language personality, also on the correlation of the language status and language and ethnic (national) consciousness with the specification of main notions of *language and ethnic divergence*, *partial language and ethnic convergence* and *full language and ethnic (national) convergence*. Such approach offers the possibility to reconstruct the language consciousness of the past as paramount conditions of the language status.

Key words: the Ukrainian (Rus'ka) language status, historical sociolinguistics, diachrony, language personality, language consciousness, language and ethnic (national) consciousness.

Стаття надійшла до редколегії
26.05.2013 р.

УДК 811.161

Тетяна Швидкова

Назви пряжі фабричного виробництва в українській мові

У статті на основі фактичного матеріалу, виявленого в різних джерелах – писемних пам'ятках, говірках, історичних та сучасних лексикографічних працях, етнографічних описах, творах класиків української літератури, – досліджено номінацію пряжі промислового виробництва в українській мові, визначено семантичні та структурно-морфологічні особливості таких лексем, як: *біль*, *гарус*, *волічка*, *заполоч*, *бомбак* тощо. У ході дослідження подано історичний коментар формування ткацької термінології, прослідковано етимологію